

ИЗВОРНИ НАУЧНИ РАДОВИ

УДК/UDC 35(497.7)

DOI: 10.7251/GPFIS1701001G

ИЗВОРНИ НАУЧНИ РАД / ORIGINAL SCIENTIFIC ARTICLE

Примљен: октобар 2017.

Received: October 2017.

Драган Гоцевски

Правни факултет „Јустинијан Први” Универзитета „Св. Кирил и Методија”, Скопље

СКЛОНОСТ ГЛАСАЧА КЛИЈЕНТЕЛИЗМУ У РЕПУБЛИЦИ МАКЕДОНИЈИ

У овом раду дат је преглед новијих истраживања о клијентелизму, његовом теоријском концепирању, први трагови у којима се описује размјенски однос моћи и средстава, историјски преглед употребе клијентелистичких мрежа за долазак и опстанак на власти, те инструментализација клијентелизма за стабилизацију друштва. Квантитативном анализом у раду се анализирају фактори који значајно утичу на склоност грађана да гласају за одређену политичку странку уколико им се обећа запослење у јавној управи у Републици Македонији.

Кључне ријечи: Клијентелизам; Ријеткост; Запослење у јавној управи; Квантитативна анализа; Република Македонија.

1. УВОД

Рана истраживања о клијентелизму протежу се у период између 1960. и 1980. године. Ова истраживања повела су дебату о садржају, значењу и утицају клијентелистичких веза.¹ Према Тини Хилгерс, касније студије су више изолационистичке. Истраживачи се баве објашња-

Драган Гоцевски, *dragangocevski@gmail.com*.

¹ Вид. есеје о клијентелизму у: S. Steffen W., L. Guasti, C. H. Landé, J. C. Scott, (eds.), *Friends, Followers, and Factions: A Reader in Political Clientelism*, University of California Press, Berkeley 1977. Детаљније о дефиницијама појма у: Shemu'el Noah Aizenshtadt, L. Roniger, *Patrons, Clients and Friends: Interpersonal Relations and the Structure of Trust in Society*, Cambridge University Press, Cambridge 1984.

вањем појединих случајева на разним нивоима анализе, више него давањем доприноса заједничком разумијевању онога што клијентелизам „јесте“ и „како“ утиче на друштво.²

У овом раду, даћемо преглед новијих истраживања о клијентелизму и његовом теоријском концепирању. Објаснићемо прве трагове у којима се описује асиметричан размјенски однос моћи и средстава између појединаца који се налазе на различитом социо-економском и политичком положају. Приказаћемо историјски развој употребе клијентелистичких мрежа за долазак и опстанак на власти, као и инструментализацију клијентелизма за стабилизацију друштва.

У даљим тематским јединицама рада образложени су и хипотетски оквир и методологија којом су прикупљени примарни подаци на репрезентативном узорку у Републици Македонији и методологија којом је извршена квантитативна анализа података. На крају, приказани су и анализирани резултати квантитативне анализе којом се откривају чиниоци који значајно утичу на склоност грађана да гласају за одређену политичку странку уколико им се обећа запослење у јавној управи у Републици Македонији и проверава се значајност њихове међусобне зависности.

2. КОРЈЕНИ И КОНЦЕПТ КЛИЈЕНТЕЛИЗМА

Израз клијентелизам среће се у античком Риму, најраније у периоду републике, а затим и у доба империје, означавајући однос између *patrocinium* и *clientelae*, односно патрона и клијента. Касније, неки средњовјековни историчари су овај тип односа називали „копилади феудализма“. Ови изрази срећу се у народном говору медитеранских и латиноамеричких народа, док се у другим културама користе други изрази и фразе који описују овај вид односа.³

Појава и ширење грађанских права и слобода односно активног и пасивног бирачког права праћени су клијентелистичким и патронажним такмичењем између политичких странака. Током деветнаестог вијека, америчким градовима су управљале политичке машинерије, користећи клијентелизам да кооптирају имигрантско становништво. Куповина гласова путем донаторских кампања или пријетњама политичким или географским протјеривањем од стране утицајних група

² T. Hilgers (ed.), *Clientelism in Everyday Latin American Politics*, Palgrave Macmillan, 2012, 9.

³ Вид.: L. Roniger, “Modern Patron–Client Relations and Historical Clientelism: Some Clues from Ancient Republican Rome”, *Archives européennes de sociologie* 24(1)/1983, 63–95; L. Roniger, “Patron-Client Relations”, *The International Encyclopedia of the Social and Behavioural Sciences* (N. Smelser, P. Baltes, eds.), vol. 16, Elsevier, London 2001, 11118–11120; S. Corzo Fernández, *El clientelismo político. El plan de empleo rural en Andalucía, un estudio de caso*, Universidad de Granada, Sevilla 2002.

и појединаца, обиљежја су савременог односа политичке размјене у постиндустријским демократијама. Претколонијална афричка краљевства, индијски принципати, латиноамеричке цивилизације и југоисточноазијске родбинске мреже, функционисали су на основу размјене, у којој би моћници убјеђивали сљедбенике да прихвате њихову власт, а заузврат су нудили заштиту од природних непогода и непријатеља, као и материјалну корист. Колонизатори су широм свијета успостављали патронажне везе са таквим вођама, омогућујући им да потчине локално становништво са врло мало живе силе.⁴

Након проглашавања независности од колонизатора, лидери ових држава који нису успијевали својим органима власти у потпуности продријети или одржавати контролу над територијама, користили су клијентелистичко-патронажне односе са локалним вођама како би одржали политичку стабилност.⁵

Клијентелизам се често не препознаје или буде замијењен са другим односима уколико га аутор(и) чланка који читамо или испитаници које испитујемо називају другачије. Тина Хилгерс наводи неколико еуфемизама којима се ословљавају класични клијентелистички односи: заслужне награде, привилегије, именовање на функције и чланство у управним одборима. Групе које најчешће овако ословљавају клијентелистичке односе су симпатизери, страначки активисти и запослени у политичким кампањама.⁶ Занимљиво је да се, читајући доступну литературу и кроз разговоре са обичним људима,⁷ примјећује да саговорници означавају „клијентелизмом“ само друштвено неприхватљиво и правно забрањено понашање, а свако оно које сматрају прихватљивим и оправданим, означавају другачије иако је очито ријеч о *quid-pro-quo* односу. Тако, у случајевима када су односи *quid-pro-quo* пропраћени препознатљивом корупцијом, служећи онима који снабдијевају мрежу патронаже услугама, у микрополитици су чешће препознати као клијентелизам и нису оправдани. С друге стране, симпатизери странке који су у току кампање давали средства за странку, сматрају заслуже-

⁴ Вид.: К. Nadeau, “Peasant Resistance and Religious Protests in Early Philippine Society: Turning Friars Against the Grain”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 41(1)/ 2002, 75–85; С. Newbury, *Patrons, Clients, and Empire: Chieftaincy and Over-rule in Asia, Africa, and the Pacific*, Oxford University Press Oxford 2003; Р. Axel, “Reciprocity and Statehood in Africa: from clientelism to cleptocracy”, *International Review of Economics* 55(1–2)/ 2008, 209–227.

⁵ Вид.: J. S. Migdal, *Strong Societies and Weak States: State-Society Relations and State Capabilities in the Third World*, Princeton University Press, Princeton 1988; Т. Hilgers, (2012), 8.

⁶ Т. Hilgers, (2012), 28.

⁷ Случајни непробабилитички узорак – *convenience sample*. Због малог узорка, изнесени ставови представљају само утисак аутора и не треба да буду узети као референца за уопштавање и извођење закључака.

ним да се нађу на листама за избор у управне одборе јавних предузећа, не препознавајући (свјесно или не) да је то школски примјер размјенског *quid-pro-quo* односа.

Посебност клијентелизма као вида размјенског односа моћи, утицаја и приступа добрима и услугама је непосредни односно лични однос патрона или брокера са клијентом. Размјенске шеме релативно трајног карактера међу носиоца јавних функција те њихових странака и грађана или бизниса, путем којих грађани дају свој глас у размјену за неко добро или услугу, морају бити праћени личним контактом. Класична клијентелистичка размјена је приватни чин и обухвата (више или мање) искључива добра (која нису подједнако доступна свима јер их нема у довољним количинама).⁸ Када грађанин гласа за странку, јер вјерује да ће њене политике и њени представници урадити обећано за добро свих, не постоји клијентелистички однос. Нити су грађани убијеђени да су им ти политичари нешто дужни, нити су политичари свјесни очекивања баш тих грађана. У клијентелистичкој размјени, клијент сматра патрона или брокера лично дужним односно обавезаним да му узврати за дату подршку, тиме што ће му обезбиједити ријетко добро или услугу. Селективни приступ ограниченим добрима-услугама може укључити и „помоћ“ клијентима на тржишту рада, на примјер понудом посла у јавном сектору.⁹ Илустративан примјер овога је случај Жака Ширака, у вријеме кад је био градоначелник Париза, када је „наводно“ запослио у савјету града чланове странке, који се нису појављивали на послу у општини, него су радили у странци. Слично стање је обиљежило аустријску државну управу до 80-их година прошлог вијека. Посебан примјер је шпанска социјалистичка странка, која је запослила 25.000 лица на радна мјеста у управи, потпуно заобилазећи редовни поступак запослења.¹⁰

3. КЛИЈЕНТЕЛИЗАМ У САВРЕМЕНОЈ ДЕМОКРАТИЈИ – ТАКМИЧЕЊЕ ЗА РИЈЕТКОСТ

Најчешћа дефиниција ријеткости односи се на ограничену доступност робе која се тражи на тржишту. Концепт ријеткости може се односити и на куповну моћ појединца да набави неке или све производе или услуге средствима којима располаже. Тумачећи структуру друштвеног дјеловања, по дефиницијама економског елемента Талкота Парсонса, Брајан Гарнер и Крис Роџек наглашавају примарну дихотомију економије као науке о

⁸ J. Hopkin, “Conceptualizing Political Clientelism: Political Exchange and Democratic Theory”, Paper prepared for *APSA annual meeting*, Philadelphia, 31.8.2006, Panel 46-17 ‘*Concept Analysis: Unpacking Clientelism, Governance and Neoliberalism*’ 2006, 5.

⁹ *Ibid.*, 6.

¹⁰ *Ibid.*, 10.

ријеткости и социологије као науке о друштвеној солидарности. Контраст ријеткости и солидарности објашњава теорију система дјеловања. Уколико се постојање друштва карактерише ненадмашивом ријеткошћу, економска алокација (ограничених) ресурса и политичко управљање конфликтним интересима у друштва, у смислу доношења одлука о (ре)дистрибуцији средстава, суочавају се са темељним проблемима.¹¹ Како би се превазишли Марксов класни рат и Малтузијева суша, конфликт око ријетких средстава (ресурса) мора бити ријешен или бар контролисан.

Игнорисање друштвеног конфликта око ријеткости ресурса може довести до појаве и ескалације низа друштвено нежељених исхода. У савременој литератури, Томас Диксон заговара неколико могућих исхода уколико се не контролише односно неадекватно не управља проблемом ријеткости животне средине, а сви исходи су у крајњој линији праћени насилним конфликтом: 1) спорови који настају као директан резултат деградације локалног околиша штетним емисијама из фабрика, претјерана сјеча шуме, изградња брана; 2) етнички судари због миграција становништва и продубљени друштвени расцјепи због ријеткости природних добара; 3) грађанска непослушност, побуне, разбојништва и државни удари узроковани ријеткошћу природних добара који утичу на економску продуктивност, што заузврат утиче на услове живота становништва, те понашање елита и способност држава да ефективно алоцирају расположиве ресурсе и да обезбиједи потребе становништва; 4) међудржавни рат узрокован ријеткошћу природних добара, на примјер воде; и 5) конфликт Сјевер–Југ (односно конфликти развијеног свијета и земаља у развоју) око алокације односно адаптације и компензације за глобалне еколошке проблеме, попут глобалног загријавања, уништавања озонског омотача, пријетње за биодиверзитет и опадање рибног фонда.¹²

Не улазећи дубље у расправу о ријеткости и о њеним појавним облицима, на основу доступне и већ наведене литературе можемо извести закључак да свако опипљиво добро или услуга које је појединцима важно из објективних или субјективних разлога, а које се не налази у неограниченим и лако доступним количинама, може се подвести под појам ријеткости. Ово се посебно односи на добра и услуге који директно утичу на квалитет живота или егзистенцију појединаца. Тако, и „посао” као економска категорија може се сматрати ријеткошћу, од које зависе квалитет и егзистенција појединаца у савременом друштву, што је још наглашеније у политичким системима који су прихватили модел слободног тржишта као економски модел. Исто тако, можемо прихватити премису

¹¹ В. Turner, С. Rojek, *Society and Culture, Principles of Scarcity and Solidarity*, Sage 2001, 87, 89.

¹² Т. F. H-Dixon, *Environment, Scarcity and Violence*, Princeton University Press 1999.

да се у овом економском моделу, пресећу понуда и потражња за посао на тржишту рада, те да се од државе односно политичких чинилаца очекује да обезбиједе услове за оптимално функционисање овог тржишта.

У извјештајима УНЕСКО-а, наводи се да је клијентелизам за многе, примарни неформални механизам за кооптирање (иначе) маргинализованог становништва, односно оних који су „искључени од значајног дијела становништва“, којима је ограничен приступ политичкој арени и тржишту рада,¹³ што је најчешће особина политичких система земаља у развоју.

Средину у којој су присутне развијене клијентелистичке мреже можемо описати на сљедећи начин. Политички функционери активно поткопавају напоре за увођење транспарентности у раду. Медији, рутински критички постављени према етаблираним елитама, суочавају се са правним препрекама у раду, а појединим новинарима се често и пријети, или чак бивају убијени због покушаја да обзнане дјеловање политичких елита. Судије се могу купити, а они прогресивнији чак могу изгубити живот. Грађани се прилагођавају политикама политичких лидера све док више себи не могу приуштити поступање по њиховим одлукама. Елите могу купити одлуке које иду у њихову корист, а сиромашнима је мање вјероватно да ће у управном/судском поступку заштитити права. Утемељени интереси и култура родбинских веза, пријатељства, клијентелизма и непотизма, поткопавају професионалност бирократије. Чак и државници посвећени демократским идеалима и законитом поступку у областима у развоју често се налазе у безизлазној ситуацији да морају дискреционо располагати јавним добрима, због њихове изузетне ријеткости, како би задовољили привилеговане групе.¹⁴

Продор неформалних мрежа у формалне мреже, те њихово прелијевање преко формалних препрека и међу организацијама добро је проучена и позната чињеница у литератури. Менаџери знају и прихватају да начин како се неке ствари обављају није увијек одраз формалне организације.¹⁵ Студентима менаџмента се предаје нужност умрежавања, а универзитети развијају студијске програме менаџмента на основу потенцијала дипломаца да граде мреже.¹⁶

¹³ Цитат у: J. Jenson, “Backgrounder: Thinking about Marginalization: What, Who, and Why?”, *Canadian Policy Research Networks, Inc. (CPRN)*, Ottawa 2000, 1n1, www.cprn.org.

¹⁴ J. Fox, “Chapter 10 State, Power and Clientelism“, *Clientelism in Everyday Latin American Politics* (T. Hilgers, ed.), Palgrave Macmillan, 2012, 187–211.

¹⁵ R. Cross, N. Nitin, A. Parker, “Six Myths About Informal Networks – And how to overcome them”, *MIT Sloan Management Review* 43(3)/2002, 67–76.

¹⁶ Ово се може провјерити простом претрагом студијских програма, путем интернет претраживача,

Клијентелистички односи, као облик неформалних односа у оквиру формалних мрежа и формалне организације, могу постојати и бити у интеракцији са многим типовима политичких система, укључујући и демократске. Тина Хилгерс излаже да, у зависности од контекстуалних фактора и аналитичког нивоа на које се фокусирамо (у испитивању датог узорка или предмета посматрања), клијентелизам може еродирати, придруживати или чак надопунити демократски процес.¹⁷

Клијентелизам подразумева асиметричан, али узајамно користан однос моћи и размјене, неуниверзални *quid-pro-quo* међу појединача и група неједнаког социоекономског или политичког положаја. Размак неједнакости у положају ортака у овом асиметричном односу варира од случаја до случаја и губи се демократизацијом политичког система у којем су средства шире расподијељена. Ипак, поред ових варијација, сви клијентелистички односи управљају посредничким и селективним приступом средствима и тржиштима из којих су други искључени. Они који имају контролу нуде селективан приступ роби и могућностима, постављајући себе и своје симпатизере на мјеста на којима могу обезбиједити средства и услуге у своју корист. Од ортака очекују да узврате за инструменталну помоћ, политички или другачије, одрађујући за „неког“ агента у вријеме избора, јачајући престиж и углед патрона. Кад се једном успостави континурани однос, неважно је шта је претходило чему, да ли услуга или „заслужена награда“.¹⁸

Ричард Грахам описује клијентелизам као правила игре заснована на начелу „узми овдје, дај тамо“.¹⁹ У политичкој сфери, клијентелизам се повезује са партикуларним коришћењем јавних средстава и избора, а обухвата гласове и подршку у размјену за запослење и друге привилегије.

Клијентелизам дјелује ограничавајуће²⁰ на институционализацију јавне одговорности и механизме управне контроле, стварајући стање презапослености и неквалификованих кадрова у јавној управи, пристрасног такмичења у јавним пословима и прецењивање њиховог рада. Скривени преговори и приватни уговори над јавним средствима су најчешћи симптоми клијентелизма.²¹ Ове тенденције се могу са-

¹⁷ T. Hilgers (ed.), (2012), 25.

¹⁸ *Ibid.*, 26.

¹⁹ R. Graham, “Clientelismo na cultura política brasileira. Toma lá dá cá”, *São Paulo: Braudel Center Papers* 15/1997.

²⁰ Више о ограничавајућим ефектима клијентелизма у представничким демократијата: J. Hopkin, (2006), 15.

²¹ L. Avritzer, *Democracy and the Public Space in Latin America*, Princeton University Press, Princeton 2002.

гледати како у политичким системима који произлазе из дугогодишње једностраначке владавине, попут Мексика,²² тако и у вишестраначким системима, попут Бразила и Колумбије.²³

Корупција је деценијама претходила паду Совјетског Савеза. Совјетску владавину је пратила широко распрострањена корупција, а већина функционера су редовно прихватили мито, проневјеру, итд. Може се рећи да је овај начин функционисања био (донекле) институционализован. То значи да су неформалне норме одређивале понашање функционера и грађана. Постојало је мноштво патронажних и скривених мрежа које су повезивале више државнике са нижим функционерима, ниже функционере са грађанима и функционере у различитим партијским и државним јединицама међусобно. Кроз врло централизован систем (формални и неформални), петнаест совјетских социјалистичких република патронажом су држане под контролом.²⁴

Сектори који имају корист од клијентелистичке брокераже и пантронаже сматрају их прагматичним. То су корисни начини да се напредује у конкуритивним друштвеним, економским и политичким срединама. У клијентелистичкој средини, те односе свјесно критикују и они који иају користи од њих, у корист начела као што су непристрасност и универзалност права, која међутим остају у свијету идеала и снова.²⁵

Без обзира на историјске, социоекономске и политичке факторе, те на тип политичког система, неформалне патронажне мреже су се показале врло отпорне на промјене. Отпорне су зато што се неформалне норме теже мијењају од формалних. Закони се мијењају, институције се трансформишу, али старе навике тешко умиру.²⁶ У условима промјењивог и нестабилног тржишта, клијентелистичке везе преживљавају због сегментарне структуре тржишта рада, пораста неформалних послова (сиве економије) и недостатка социјалне сигурности.

Друштва у којима је процвјетао неформални сектор (нерегистровани мали послови, независни или samozапослени радници, мајстори,

²² J. Fox, "The Difficult Transition from Clientelism to Citizenship: Lessons from Mexico" *World Politics* 46(2)/1994, 151–184.

²³ L. Avritzer, "The Crisis of Political Representation and the Emergence of New Forms of Political Participation in Latin America", *Shifting Frontiers of Citizenship in Latin America* (M. Sznajder, L. Roniger, and C. Forment, eds.), Brill, Leiden – Boston 2012.

²⁴ C. H. Stefes, *Understanding Post-Soviet Transitions, Corruption, Collusion and Clientelism*, Euro-Asian Series: Palgrave Macmillan 2006.

²⁵ R. Graham, (1997).

²⁶ Вид.: J. G. March, J. P. Olsen, "The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life", *American Political Science Review* 78/4/1984, 734–749; C. H. Stefes, "Stability vs. Volatility: Why the CIS Is Not a Shining Example for Central Europe", *Demokratizatsiya* 11/2/2003, 320–323.

грађевинци, улични продавачи, непријављена кућна послуга, итд.), приватизација и аутсорсирање производног процеса је погоршало стање већ рањивих сектора радне снаге, који су изгубили формални статус запослених и социјално осигурање. Ова категорија грађана може бити склонија да уђе у клијентелистички однос са политичким и друштвеним силама који изразе интерес за њихову подршку.²⁷

Када се сагледа као стратешки политички алат, у рукама брокера и политичких агената, постаје јасно зашто је клијентелизам остао важан у периоду политичких и економских трансформација друштава попут Бразила, Аргентине, Русије, Пољске, Бугарске или Турске.²⁸

На укључивање у клијентелистичке односе утиче и економска неједнакост становништва на нивоу домаћинства. Тако, у сиромашном домаћинству, одрасли могу тражити више економске сигурности прије него што се одлуче укључити у политички процес. Када се рјешавају на политичко дјеловање, сиромашна домаћинства могу радије учествовати у краткорочним активностима попут демонстрација или митинга него у дугорочним страначким активностима. Економска неједнакост слично утиче и на политику. У сиромашним државама, понуда материјалних добара попут тјестенина, шећера и робе²⁹ може бити примамљивија потенцијалним гласачима него најаве заштите људских права и грађанских слобода.³⁰

4. МЕТОДОЛОГИЈА

Дефиниција и постављање хипотетичког оквира спроведено је анализом доступне литературе која је наведена у листи референци, а тест апликабилности хипотезе спроведен је квантитативном анализом података прибављених телефонском анкетом.

Истраживање је спроведено на репрезентативном узорку,³¹ од којег су за потребу рада узети у обзир одговори 809 испитаника (N). На питање

²⁷ R. Rivera, A. Milena, *Political Competition in Dual Economies: Clientelism in Latin America*, University of Warwick, upgrade paper in PhD in Economics, Coventry 2009.

²⁸ Вид.: R. Rivera, A. Milena, (2009); L. Vass, "Public Administration Spoil: Over-Politicization and Patronage Threatening the Professional Policy Making (Hungarian Case)", Paper presented at the *20th World Congress of the International Political Science Association*, Fukuoka, Japan, July 9–13 2006; S. Levitsky, "From Populism to Clientelism? The Transformation of Labor-Based Party Linkages in Latin America", *Patrons, Clients, and Policies* (H. Kitschelt, S. I. Wilkinson, eds.), Cambridge University Press, Cambridge 2006, 206–226.

²⁹ J. Hopkin, (2006), 8.

³⁰ J. Shefner, "Chapter 3, What is Politics for? Inequality, Representation, and Needs Satisfaction Under Clientelism and Democracy", *Clientelism in Everyday Latin American Politics* (T. Hilgers, ed.), Palgrave Macmillan, 2012, 41–59.

³¹ У оквиру пројекта "Monitoring Administrative Justice", Center for Change Management, Financed by the UK Government. Спроведена је телефонска анкета, коју је спровео институт „М-проспект“ у јуну 2017. г.

„Да ли бисте дали свој глас да Вас запосле (или неког Вашег ближњег) у јавну управу?“, које у овом истраживању представља зависну варијабилу (Y), која у истраживању представља зависну варијабилу, одговорило је 611 испитаника. Из тога, тест хипотезе је спроведен на узорак (n) 611 испитаника, који су одговарали на 23 питања. Корелацијом 22 питања са питањем (Y) које одговара на склоност клијентелизму, забиљежене су значајне корелације са само три питања која су касније узета као независне варијабиле (X_0 , X_1 и X_2).

Независне варијабиле у хипотези су: узраст (X_0), радни статус (X_1) и лични став колико сам испитаник сматра посао у јавној управи вриједним (X_2).

Зависна варијабилна Y одражава спремност појединца да гласа за конкретну политичку странку уколико им буде обезбијеђено запослење у јавној управи.

Предетерминирана варијабилна односно предуслов (CV) је чињеница да је запослење (у Македонији) ријеткост, што се констатује високом стопом незапослености у Републици Македонији протеклих двадесет година.³² Уколико се промијени предуслов, вјерујем да ће се и ефекат независних варијабили на зависну, односно на склоност гласача да гласају за странку да би добили посао, промијенити. Претпоставка је да би повећање стопе незапослености ојачало утицај независних варијабили, и обратно, да ће пад стопе незапослености ослабити утицај на зависну варијабилу. Објашњење је да би повећање потражње за рад у приватном сектору утицало на пад привлачности посла у јавној управи, те би и склоност гласача да „тргују“ својим гласом за посао опала.

Хипотеза: $X_0, X_1, X_2 \rightarrow Y$

↓

CV

Зависност промјенљивих је провјерена прво анализом коефицијента корелације, а значајност коришћених варијабили да предвиђају зависну спроведена је регресивном анализом, независних X_0 , X_1 , X_2 промјењивих са зависном Y промјењивом, употребом софтвера „MS Excel 2016“, алатом „Data Analysis Pack“.

³² Стопа незапослености у Републици Македонији у протеклих двадесет година кретала се између 30 % и 22 %. У 2017. години, према подацима Државног завода за статистику Републике Македоније, она износи 22,4 %. Доступно на: <http://www.stat.gov.mk/PrikaziSooopstanie.aspx?rbtxt=98>, <http://www.stat.gov.mk/xls/2018/2.1.18.05.xls>, 31. децембар 2017.

5. СКЛОНОСТИ КЛИЈЕНТЕЛИЗМУ У МАКЕДОНИЈИ

Испитивање политичке културе спроведено 2013. године показало је да је појава клијентелизма и патримонијализма нераздвојан дио политичке културе у македонском друштву. Испитаници су одговарали на три питања: о перцепцији враћања услуге, заслугама наспрот социјалним везама у локалном контексту и ставовима у вези са послушношћу ауторитетима. На прво питање, 62.4 % испитаника је сматрало да добијену услугу треба вратити, без обзира на то шта се заузврат враћа. На друго питање („У нашем друштву је важније кога знаш него шта знаш“), 84.9 % се (у потпуности или дјелимично) сагласило са овим ставом. На треће питање („Да ли у свим случајевима треба слушати инструкције надређених?“), 48 % испитаника се изјаснило позитивно.³³ Резултати овог истраживања говоре много о ауторитативном македонском друштву, склоном клијентелизму.

Друго испитивање јавног мњења, спроведено 2016. године, указује на то да, када је економија државе у лошем стању, са високом стопом незапослености и много слабе индустрије, државне финансије су главни извор економске активности.³⁴ Касније, испитивање ставова и перцепција грађана о јавној управи у Македонији спроведено 2017. показало је да је на питање „Уколико вам сутра понуде запослење у државној или јавној управи/сектору под услов да дате глас за одређену политичку странку, како бисте поступили?“, 50.3 % испитаника је (у потпуности, под одређеним условом, или само зато што то сви раде) позитивно одговорило.³⁵

До сада изнесена истраживања указују на то да је клијентелизам рационална реакција у условима ријеткости. У условима када политички систем и државни актери нису способни успјешно алоцирати друштвене ресурсе на начин који обезбјеђује правичан и једнак приступ свима, људи су склонији стварању патронажних веза са лицима која дјелују попут брокера или непосредних дистрибутера „добара“ или „услуга“ које људи траже.

Склоност клијентелизму може се објаснити и личним предиспозицијама самих људи, да буду опортунисти и да на такав начин лакше остваре своје циљеве, у овом случају приступе добру или услузи који се налазе у ограниченој количини.

³³ Н. Марковић, В. Мисев, М. Трошановски, М. Поповић, *Политичката култура во Македонија*, IDSCS, Friedrich Ebert Stiftung, Скопје 2013, 21–22.

³⁴ Д. Тевдовски, Т. Панов, Д. Талески, (2015) у *Дваесет и седми извештај од следењето на процесот на пристапување на Македонија во ЕУ – Режимот на избори или режим на избори*, Foundation Open Society Macedonia, Macedonian Centre for European Training, Скопје 2016, 23–24.

³⁵ Н. Малеска-Сачмароска, Д. Гоцевски, Г. Велјановска, ур., *Ставови и перцепции за јавната администрација*, Центар за управување со промени, Скопје 2017, 18.

Такође, лица која већ имају приступ ограниченом добру или услузи, вјероватно су мање склона клијентелизму. Обратно, лица којима је приступ ограниченом добру ускраћен или ограничен, склонија су клијентелизму.

У истраживању су кориштени демографски показатељи испитаника, њихових ставова и вриједности, њихов пословни статус у моменту испитивања као детерминанте склоности клијентелизму. Из тих разлога, запошљавање у јавном сектору има третман „услуге“, те и хипотеза гласи: у условима ријеткоски (ограниченог приступа односно могућности запошљавања), узраст, радни статус и субјективни осјећај важности рада у управи значајно утичу на склоност клијентелизму, па ће појединци дати свој глас како би добили запослење у јавној управи.³⁶

Табела 1. Коэффициент корелације

	<i>Узраст</i>	<i>Радни статус</i>	<i>привлачност ЈУ</i>	глас за посао
<i>Узраст</i>	1			
<i>радни статус</i>	-0.238	1		
<i>привлачност ЈУ</i>	0.451	-0.196	1	
глас за посао	0.866	-0.352	0.524	1

Табела 2. Вриједност промјенљивих, према анкетном упитнику

Узраст (у годинама)	Статус: не/запослен	Да ли Вам је привлачан посао у јавној управи?	Уколико Вам сутра понуде запослење у јавну управу под условом да дате глас одређеној политичкој странци, како бисте поступили?
18–25	Запослен/а у јавној управи или јавном сектору	Да, врло привлачно	Прихватио/ла бих, и то без размишљања
26–33	Запослен/а у приватном сектору	Да, привлачно, али не много	Прихватио/ла бих, јер то сви раде
34–41	Запослен/а грађанском друштву (НВО сектор)	Не, није ми баш привлачно	Прихватио/ла бих уколико ми је то једини начин запослења
42–49	Земљорадник (само-запослен)	Није ми уопште привлачно	Не бих прихватио/ла, не оправдавам таква запослења

³⁶ Детаљније види у „Глава 4. Методологија“, овог чланка.

50+	Домаћин/ца (незапослен)	Не знам/одбија да одговори	Не знам/одбија да одговори
	Пензионер/ка (незапослен)		
	Ученик/ца, студент/ица (незапослен)		
	Незапослен/а		
	Друго		

Табела 3. Регресија независних варијабли према зависној (глас за посао Y)

	Коефицијенти	P-value ³⁷
Intercept	1.151	0.000
Узраст (X_0)	0.806	0.000
радни статус (X_1)	-0.059	0.000
привлачност ЈУ (X_2)	0.137	0.000

Корелацијом независних промјенљивих са зависном могу се забележити значајније позитивне корелације између узраста испитаника и њихових перцепција вриједности посла у јавној управи, као и врло јака позитивна корелација ових двију промјенљивих са спремношћу испитаника да гласају за конкретну политичку странку уколико им обећа запослење.

Код лица са више година живота постоји тенденција да сматрају посао у јавној управи мање привлачним, и мање су склони дати свој глас у замјену за запослење – што је и разумљив резултат, јер су већ „одрадили“ животни вијек и радије би уживали у пензионерским данима, те за свој глас очекују нешто друго од странака.

Лица која су већ запослена, на сигурнијим радним положајима (већ запослена у јавној управи, приватном и грађанском сектору) мање су склони да прихвате да гласају у размјену за запослење у јавној управи. Земљорадници и лица која немају ријешен радни статус, или су незапослени, имају већу склоност да дају свој глас ако им се заузврат обећа запослење (или у случају мањег броја испитаника пензионера, уколико им обећају запослење неког њиховог ближњег).

Лица која лично сматрају рад у јавној управи привлачнијим, независно од тога јесу ли већ запослена или не, такође су склонија дати свој глас ако им се обећа или гарантује рад у јавној управи. Значајно је поменути

³⁷ Ниво значајности: $P < .001$, $< .005$.

да је дио испитаника који су се изјаснили да налазе рад у јавној управи привлачним то учинио не због тога што сматра тај посао посебно вриједним, већ због пропратних бенефиција које „државни“ посао носи са собом, попут веће извијесности да ће дочекати пензију, сигурно здравствено и социјално осигурање те већи изгледи да ће им банке одобрити кредите.

Из до сада наведеног, може се закључити да су фактори који значајно утичу на „одлуку“ појединца да да свој глас за запослење у јавној управи узраст, радни статус и личне перцепције привлачности посла у јавној управи. Тиме се аргументује и провјерава исправност постављене хипотезе. Резултате можемо тумачити на сљедећи начин.

Млађе особе, које немају ријешен радни статус, а које (из субјективних разлога) сматрају да је посао у јавној управи атрактиван, прихватиће да гласају за политичку странку која им обећа запослење у јавном сектору.

Старија лица, са ријешеним радним статусом и која су активно запослена, мање су склона да гласају за политичку странку, а да заузврат добију запослење у јавној управи. Уколико имају лошије мишљење о државном послу, та вјероватност се смањује.

Највећи утицај имају узраст и субјективни ставови односно лично вредновање државног посла.

Статистички значај корелираних промјењивих провјерен је регресивном анализом, употребом „MS Excel 2016“, алатом „Data Analysis Pack“, према коме је за све независне промјењиве добијен коефицијент значајности да утичу на зависну промјењиву од приближно 100 %. Или, вриједност вјероватности да су корелације статистички незначајне (или случајно добијене) је $P=.000$, за све регресираних промјењиве. Кориштене независне промјењиве могу се користити за предикторе склоности испитаника да гласају ако им се заузврат обећа запослење у јавној управи, те се може закључити да хипотеза одражава каузални однос међу независних промјењивих и зависне промјењиве.

Провјера примјењивости односно способности хипотезе да предвиђа резултат, може се провести на сљедећи начин:

$$Y = X_0(.806) - X_1(.059) + X_2(.137) + 1.51$$

односно

$Y = \text{узраст} * (.806) - \text{радни статус} * (.059) + \text{колико сматрају ЈУ привлачном за посао} * (.137) + 1.151$

Вриједност стандардне грешке: .527

Овај каузални однос је условљен високом стопом незапослености у Републици Македонији, те уколико се смањи стопа незапослености односно уколико се повећа потражња радне снаге ван јавног сектора, умањиће се способност хипотезе да тачно предвиђа склоност гласача да гласају уколико им се обећа запослење у јавној управи, а тиме и способност хипотезе да открије склоности клијентелизму.

6. ЗАКЉУЧАК

Добијени резултати иду у прилог аргументу да је клијентелистички однос размјенски инструмент, који служи томе да се добију избори и остане на власти уколико се запошљавају „гласачи“ у јавну управу, рационалан одговор свих актера у условима високе стопе незапослености. Кад кажемо рационалан, не кажемо да сви гласачи уједно и оправдавају овај начин запошљавања, већ само да га препознају као ефективан начин постизања конкретних циљева, у случају да добију запослење у условима ограничене потражње радне снаге.

У условима вишедеценијске високе незапослености у Републици Македонији, старија лица посао у јавној управи сматрају мање привлачним, па су мање склона томе да тргују својим гласом како би добила посао у јавној управи. Они који су запослени на сигурнијим радним мјестима, попут државног посла, у приватном и грађанском сектору такође су мање склони дати свој глас за запослење. Ове категорије лица су и мање склоне да неке препоруче да прихвате запослење у замјену за глас дат на изборима, или су мање склоне да оправдавају такву праксу.

Склонији клијентелизму су земљорадници, чији посао и приходи су мање извијесни, потом лица која немају ријешен радни статус, али и дио пензионера. Кад је ријеч о посљедњој наведеној категорији, ријеч је о лицима која би гласала за одређену странку уколико ова обећа неком њиховом ближњем сигуран посао у јавној управи.

Лица која сматрају државни посао привлачним, независно од њиховог радног статуса, склонија су гласању за конкретну странку која им обећа посао. Ипак, спорно је да ли се то може тумачити као склоност клијентелизму, јер би ова категорија у сваком случају тражила запослење у јавној управи због личних убјеђења. Споран је само начин којим би дошли до посла, те и ово само уколико не испуњавају услове за запослење, а добију га искључиво „заслугом“, односно због тога што су гласали за ту странку.

Фактори који одређују односно значајно утичу на избор појединца хоће ли дати свој глас уколико му заузврат обећају запослење у јавној управи су узраст, радни статус и личне перцепције о државном послу.

Већи су изгледи да ће гласати за странку која им обећа посао у јавној управи код младих, са неријешеним радним статусом, који сматрају државни посао привлачним. Мањи изгледи за овакво понашање су код старијих лица, са ријешеним радним статусом, који су у активном радном односу, а имају неповољније мишљење о државном послу. Највећи значај имају узраст и субјективни ставови односно лично вредновање запослења у јавној управи.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Avritzer, Leonardo, *Democracy and the Public Space in Latin America*, Princeton University Press, Princeton 2002;
2. Avritzer, Leonardo. “The Crisis of Political Representation and the Emergence of New Forms of Political Participation in Latin America”, *Shifting Frontiers of Citizenship in Latin America* (Mario Sznajder, Luis Roniger, and Carlos Forment, eds.), Brill, Leiden – Boston 2012;
3. Axel, Paul T., “Reciprocity and Statehood in Africa: from clientelism to cleptocracy”, *International Review of Economics* 55(1–2)/2008;
4. Cross, Rob, Nitin, Nohria, and Parker, Andrew, “Six Myths About Informal Networks – And how to overcome them”, *MIT Sloan Management Review* 43(3)/2002;
5. Dixon, Thomas F. H, *Environment, Scarcity and Violence*, Princeton University Press 1999;
6. *Дваесет и седми извештај од следећето на процесот на пристапување на Македонија во ЕУ-Режимот на избори или режим на избори*, Foundation Open Society Macedonia, Macedonian Centre for European Training, Skopje 2016;
7. Eisenstadt, Shmuel N., Luis, Roniger, *Patrons, Clients and Friends: Interpersonal Relations and the Structure of Trust in Society*, Cambridge University Press, Cambridge 1984;
8. Fernández, Susana Corzo, *El clientelismo político. El plan de empleo rural en Andalucía, un estudio de caso*, Editorial Universidad de Granada, Sevilla 2002;
9. Fox, Jonathan, “The Difficult Transition from Clientelism to Citizenship: Lessons from Mexico”, *World Politics* 46(2)/1994;
10. Graham, Richard, “Clientelismo na cultura política brasileira. Toma lá dá cá”, *Braudel Center Papers* 15/1997;
11. Hilgers, Tina (ed.), *Clientelism in Everyday Latin American Politics*, Palgrave Macmillan 2012;
12. Hopkin, Jonathan, “Conceptualizing Political Clientelism: Political Exchange and Democratic Theory”, Paper prepared for *APSA annual meeting, Philadelphia*, 31.8.2006, Panel 46-17 ‘*Concept Analysis: Unpacking Clientelism, Governance and Neoliberalism*’ 2006;

13. Jenson, Jane, “Backgrounder: Thinking about Marginalization: What, Who, and Why?”, *Canadian Policy Research Networks, Inc. (CPRN)*, Ottawa, November 30, 2000;
14. Levitsky, Steven, “From Populism to Clientelism? The Transformation of Labor-Based Party Linkages in Latin America”, *Patrons, Clients, and Policies* (Herbert Kitschelt, Steven I. Wilkinson, eds.), Cambridge University Press, Cambridge 2006;
15. Малеска-Сачмароска, Неда, Гоцевски, Драган, *Ставови и перцепции за јавната администрација* (ур. Гордана Вељановска), Центар за управување со промени, Скопје 2017;
16. Марковић, Ненад, Мисев, Владимир, Трошановски, Марко, Поповић, Миша, *Политичката култура во Македонија*, IDSCS, Friedrich Ebert Stiftung, Скопје 2013;
17. March, James G. and Olsen, Johan P., “The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life”, *American Political Science Review* 78/4/1984;
18. Migdal, Joel S., *Strong Societies and Weak States: State-Society Relations and State Capabilities in the Third World*, Princeton University Press, Princeton 1988;
19. Nadeau, Kathy, “Peasant Resistance and Religious Protests in Early Philippine Society: Turning Friars Against the Grain”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 41(1)/2002;
20. Newbury, Colin, *Patrons, Clients, and Empire: Chieftaincy and Over-rule in Asia, Africa, and the Pacific*, Oxford University Press, Oxford 2003;
21. Rivera, Rojas, Milena, Angela, *Political Competition in Dual Economies: Clientelism in Latin America*, upgrade paper in PhD in Economics, University of Warwick, Coventry 2009;
22. Roniger, Luis, “Modern Patron–Client Relations and Historical Clientelism: Some Clues from Ancient Republican Rome”, *Archives européennes de sociologie* 24(1)/1983;
23. Roniger, Luis, “Patron-Client Relations”, *The International Encyclopedia of the Social and Behavioural Sciences* (Neil Smelser, Paul Baltes, eds.), vol. 16, Elsevier, London 2001;
24. Schmidt, Steffen W., Guasti, Laura, Landé, Carl H., Scott, James C. (eds.), *Friends, Followers, and Factions: A Reader in Political Clientelism*, University of California Press, Berkeley 1977;
25. Stefes, Christof H., “Stability vs. Volatility: Why the CIS Is Not a Shining Example for Central Europe”, *Demokratizatsiya*, 11/2/2003;
26. Stefes, Christof H., *Understanding Post-Soviet Transitions, Corruption, Collusion and Clientelism*, Euro-Asian Series, Palgrave Macmillan, 2006;
27. Стопа незапослености у Републици Македонији 2017 г. Државни завод за статистику Републике Македоније, <http://www.stat.gov.mk/PrikaziSooopstenie.aspx?rbtxt=98>, датотека: <http://www.stat.gov.mk/xls/2018/2.1.18.05.xls>;

28. Turner, Bryan, Rojek, Chris, *Society and Culture, Principles of Scarcity and Solidarity*, Sage 2001;
29. Vass, Laszlo, “Public Administration Spoilt: Over-Politicization and Patronage Threatening the Professional Policy Making (Hungarian Case)”, Paper presented at the *20th World Congress of the International Political Science Association*, Fukuoka, Japan, July 9–13, 2006.

Dragan Gocevski

Iustinianus Primus Faculty of Law,
Ss Cyril and Methodius University, Skopje

VOTER' TENDENCIES TOWARDS CLIENTELISM IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Summary

Early research on clientelism spans over a period between 1960 and 1980. Early publications sparked a debate on the content, meaning and impact of clientelist ties. Researchers tackled the issue of explaining individual cases on different levels of focused analysis, rather than contributing to the common understanding of what clientelism “is” and “how” exactly it influences society. This paper presents an overview of contemporary research on clientelism, its theoretical conceptualization, early traces of the use of exchange relations of power and resources, a historical overview of the utilization of clientelist networks by political actors to ascend to power and survive in power and lastly the instrumentalization of clientelism to stabilize society. Later on, the paper provides a quantitative analysis of contributing factors to clientelist tendencies between political parties and voters in the Republic of Macedonia.

Key words: *Clientelism; Scarcity; Public sector employment; Quantitative analysis; Republic of Macedonia.*